

Olga Kunst Gnamuš
 (s sodelavkama Mojco Schlamberger in Bredo Sivec)

Pedagoški inštitut v Ljubljani

Konceptualizacija intersubjektivnosti v pedagoškem govoru

Učinkovita vzgoja in izobraževanje sta usodno povezana z odnosi med udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa, vendar je konceptualizacija intersubjektivnosti v vedah o izobraževanju šibko zastopana.

Dialog je po definiciji besedilna vrsta, ki predpostavlja sporazumevanje med dvema ali več udeleženci. Zato se pojem dialoga za razliko od teorije intencionalnosti in monoloških besedil povezuje s pojmom *socialne skupine* in strategij *družbene prilagoditve*. V zvezi s tem vprašanjem si M. B. Brewer in L. Caporael (1990) ugotavljata, da je »socialna skupina izbirmo okolje za človekov razvoj na individualni ravni« (1990: 240). To okolje je v različnih obdobjih in kulturnih okoljih človekovega razvoja tudi podlaga za *ponotranjanje* kognitivnih vzorcev mišljenja in pragmatičnih vzorcev ravnanja (Piaget, Vigotski, Bahtin). Ob pojmu ponotranjanja se zato zastavljajo vprašanja, kakšne oblike in strategije sporazumevanja razvijejo človekovo zmožnost, da v danem kulturnem okolju oblikovane vzorce mišljenja in ravnanja uravnava z vzroci mišljenja in ravnanja drugih družbenih skupin.

Ker človek ne živi v izolaciji, temveč je govoreče bitje, ki mora svoja ravnanja neprenehoma usklajevati z drugimi osebami v skupini, socialna skupina oblikuje temeljne *preživetvene strategije* za življenje v skupini, to je lahko konformnost, lojalnost s skupino, spoštovanje družbenih norm in strah pred izključenostjo.

Nezmožnost, da se posameznik tem pravilom podvrže, je znamenje socialne patologije in človekove neizbranosti oziroma izključenosti. Od takega razumevanja razmerja med posameznikom in skupino je mogoč premik v dveh smereh: (1) tudi posameznik lahko izbira skupino; (2) premik od pojmov, kot so konformnost, lojalnost, poslušnost in nekritično sprejemanje zahtev in norm h *komunikacijskim konceptom* in *dialogu* kot obliki, skozi katero skupina uresničuje ne samo medosebne družabne stike, temveč tudi ustvarjalne projekte. Oblike, načela, pravila in strategije sporazumevanja so zato lahko za uspešno življenje v skupini pomembnejše od strukturalne naddoločnosti, normativne pripadnosti in poslušnostne podvrženosti.

Dialoške oblike skupinskega sodelovanja so številne: (1) oblika **skupinskega odločanja** predpostavlja, da je skupina zmožna, potem ko pretrese utemeljenost izbirnih rešitev, sprejeti dogovor o najboljši odločitvi (izbira in odločitev). Praviloma tako odločanje ne temelji samo na preštevanju argumentov in njihovih teži, temveč tudi na medosebnih istovetenjih in nasprotovanjih ter vnaprejšnjih prepričanjih, ta preplet odnosnosti in racionalnosti pa se konča pri glasovanju. Kako torej potekajo procesi odločanja in kakšno je razmerje med posameznikovim projektom in

projektom skupine? (Soglasje ali preglasovanje; argumentacija ali moč; istovetenja ali/in navzkrižja).

(2) **Hevristični ali raziskovalni dialog** (diskusije, razprave, okrogle mize, simpoziji, strokovne konference) je namenjen skupni razčlembi dane teme in širjenju znanja o njej. (3) **Pogajalski dialog** za razliko od skupinskega odločanja in preglasovanja upošteva potrebe in interese vseh udeležencev in išče rešitve, pri katerih se stroški in dobitki porazdelijo; v takem dialogu praviloma ni izključevanja in poražena kot pri konfliktnem dialogu. (4) **Skupinska debata** se običajno sestoji iz dveh skupin, ki zastopata nasprotni stališči, in poslušalcev (floor), ki z argumenti podprejo eno ali drugo stališče ter presodijo, katera skupina je zmagala. O učinkovitosti dialoga torej presodijo volilci. Zastavljata se vprašanji, **kako te dialoške oblike opisati in kako razviti komunikacijske zmožnosti?** Ni mogoče odgovoriti na drugo vprašanje, ne da bi prej odgovorili na prvega.

Ob številnih temah bo raziskava usmerjena na naslednja temeljna vprašanja:

1 Razmerje med čustvi, mišljenjem, kakovostjo medosebnih odnosov in odločanjem

Razpad odnosov v institucijah prvotne in drugotne socializacije so pripeljali do izbruha negativnega čustvovanja in nasilja, kar nas sooča z vprašanjem t. i. *čustvene inteligence* (EQ, Goleman) kot ene najpomembnejših sestavin socialne inteligence; z vprašanjem *vzgoje čustvovanja*, to je zmožnosti opazovati in razumeti svoja čustva ter jih obvladati (zakaj sem jezen), opazovati in se vživeti v čustva drugih (empatija) in čustveno ekspresijo izraziti tudi v obliki *jaz- sporočila* (zelo sem jezen, ker; Gordon). Čustveno doživljanje je neločljiva sestavina človekovega mišljenja, ravnanja in odločanja, toda če čustveni kratki stiki in nezavedni refleksi predhodijo zaznavi in razumski presoji položaja, ovirajo procese razumevanja in sporazumevanja ter so temeljni izvor znotrajosebnih in medosebnih navzkrižij. Raziskavo teh vprašanj bomo povezali tudi zlasti z raziskavo tistih lingvističnih zgradb, ki domnevno povezujejo pojmovne vsebine z vrednotami in motivacijami ter blokirajo kognitivno pretočnost, in raziskavo izraznih sredstev za izražanje čustev. Z zornega kota intersubjektivnosti pa je pomembno preučiti vlogo čustev v argumentaciji in retoriki.

2 Razmerje med zahtevo, avtoriteto in ubogljivostjo

Pojem *avtoritete*, *vodenja* in *ubogljivosti* je nesporno med osrednjimi vzgojnimi temami, ki jih je mogoče raziskovati tudi v pojmovnem okviru teorije govornih dejanj in funkcijskega jezikoslovja, saj je povezan s pojmom performativa in posrečenega opravljanja govornega dejanja zahteve (direktivni, direktivnost). V tej raziskavi bomo pojem performativnosti, ki predpostavlja avtoriteto govornca in poslušnost naslovnika, skušali pojasniti v luči intersubjektivnosti, sledeč strategiji *jaz — sporočila* (Gordon) ter posrednega in neposrednega govora.

3 Posameznik in institucija ter poslovno sporazumevanje

Poleg oblik neformalnega in formalnega skupinskega dogovorjanja je v raziskavi treba upoštevati tudi **institucionalizirane diskurzivne oblike**; te dogovarjanje zamejijo z že sprejetimi dogovori in normami, ki določajo medsebojne vloge ter z njimi povezane pravice, dolžnosti in odgovornosti. Institucionalna forma in vloge v njej določajo oblike t.i. **poslovnega sporazumevanja** znotraj institucije ter med njo in drugimi institucijami. Nepoznavanje oblik institucionalne naddoločenosti ter nerazločevanje zasebnega in institucionalnega je razlog za številne nesporazume ter premeščanje teh z institucionalne na medosebno raven. Tu so zlasti pomembni pojmi *pravice*, *dolžnosti* in *odgovornosti*.

4 Od pojma ponotranjanje k pojmu metakognicije in metakomunikacije

Pojem ponotranjanja je povezan s pojmom akcijskega učenja, pri katerem posameznik v naravnih in simuliranih položajih oblikuje pričakovane sposobnosti in osebnostne poteze. Toda v razmerjih medosebnega in medskupinskega kulturnega razlikovanja se zdi tako pojmovanje preozko, saj posamezniku ne omogoča zavestnega odločanja in izbiranja, otežuje pa tudi procese samoizobraževanja in samospreminjanja ter medkulturnega dogovarjanja. Zato se kaže vprašati, kako metakognitivno in metakomunikacijsko znanje razširiti z novimi izobraževalnimi vsebinami. Tako izobraževanje predpostavlja, da udeleženec akcijskega izobraževanja ni samo objekt, temveč hkrati subjekt, ki opazuje svojo vlogo v izobraževanju ter jo skuša razlagati v ustreznem pojmovno-poimenovalnem teoretičnem okviru. Na to vprašanje ni mogoče odgovoriti, ne da bi predhodno opravili ustrezne raziskave. Med najpomembnejšo nalogo uvrščam:

5 Oblikovanje sociolingvističnega modela uspešnih oblik sporazumevanja

V okviru te naloge, ki je pogoj za večino drugih, uvrščam (1) predpostavke **govornih dejanj** in konstitutivna pravila za njihovo opravljanje; (2) **pogovorno sklepanje** in raširitev pojma pogovorne implikacije (Grice) s pojmom relevantnosti (Sperber in Wilson), identifikacijske implikacije (identifiable implicature, Dik), istovetenja in razlike. Šele sestav teh in morebiti drugih oblik pogovornega sklepanja daje uvid v potek pogovornega sodelovanja in pogajanja. (3) Tretji ključni pojem je pojem **sporazumevalnih načel in strategij**, med njimi posebej vljudnosti in oblike neposrednega in posrednega izražanja.

V teorijo sporazumevanja in sporočanja je neizbežno pritegniti pojem (4) **pogajalske komunikacije** in jo definirati kot lastnost vsakega sporazumevanja ter jo opreti na primere pogajanj iz vsakdanjega življenja v družini, šoli, prijateljski skupini.

»Konceptualizacija pogajalske komunikacije bi zajemala modele pogajanj, znane v drugih državah po svetu, njihove prednosti in slabosti, definicijo slovenskega modela ter kritičen odnos do njega. Predstavili bi merila izkušenosti in uspešnosti, pravila igre in pogajalski bonton. Na naslednji stopnji bi raziskovanje splošne pogajalske komunikacije usmerili v posebne, že znane modele trgovskih in političnih pogajanj. Tako bi problem pogajalskosti orisali globalno. Zaključna stopnja bi bila izdelava scenarijev za simulacije pogajanja v slovenščini, v povezavi s teorijami argumentacije in naklonskosti« (Mojca Schlamberger).

(5) Preučevanja intersubjektivnosti je neizbežno povezati z raziskavami **argumentacije** (Breda Sivec). Pri tem se kaže najprej ozreti na izročila antične **retorike**, konkretne retorične razčlembes besedila pa preučevati v okviru znanih argumentacijskih modelov, zlasti (a) Perelmanovega, k naslovniku usmerjenega argumentiranja. Z njim želimo poudariti pomen **učenca kot naslovnika** učiteljevega nagovarjanja. (b) Pojem strategije in neposrednega in posrednega opravljanja govornih dejanj se povezuje s postopki **k cilju usmerjenega argumentiranja** (Walton). (c) Iz zornega kota jezikoslovnih raziskovanj pa je posebej pomembna **argumentacija v jeziku** (Ducrot, Žagar). (d) Dialogske oblike sporazumevanja so hkrati oblike mišljenja, v katerih je težje kot v besedilih razkriti podstavne spoznavne vzorce. Toda s stališča izobraževanja je prepoznavanje **spoznavnih modelov**, ki so v podstavi intersubjektivne mreže, njihova homogenizacija v oblike mišljenja in znanja bistveno povezana s poslanstvom pedagoškega govora.

6 Teoretični in metodološki okvir raziskave

Zapleteno mrežo pojmov in razmerij, povezanih s pojmom *intersubjektivnost*, bomo raziskovali s stališča teorije sporazumevanja, kognitivne lingvistike, pragmatičnega in funkcijskega jezikoslovja ter teorije argumentacije. Podlaga raziskave bodo simulirani govorni položaji in posnetki

sporazumevanja v pedagoškem procesu. Ker so v podstavi dialoške teorije sporazumevanja tudi številna filozofska, sociološka in psihološka pojmovanja, bi jih bilo treba raziskovati interdisciplinarno. V tej raziskavi nas bo zanimala zlasti njihova jezikovna zaznamovanost v verbalnem in po možnosti tudi v neverbalnem sporazumevanju. Zato bodo uporabljene metode analize diskurza.

Literatura

- Brewer, M. B., Caporael, L. R. (1990): *Selfish Genes vs. Selfish People: Sociobiology as Origin Myth. Motivation and Emotion*, 14, 4: 237-243, New York: Plenum Emotion.
- Goleman, D. (1995): *Emotional Intelligence*. Bantan. Citirano po SP, Delo 14. 10. 1995.
- Kunst Gnamuš, O. (1995): *Teorija sporazumevanja*. Pedagoški inštitut: Center za diskurzivne študije. (Navedbe drugih avtorjev so vzete iz tega dela).